

ORTA ANADOLU'DA KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE EKONOMİK ÖNEMİ

Doç. Dr. Halil AKÇAPINAR*

Koyun yetiştiriciliği dünyanın bütün ülkelerinde, hayvancılık faaliyetleri içinde önemli yer tutmaktadır. Bugün dünyada 1.2 milyar civarında koyun yetiştirilmektedir. Dünyada insan başına düşen koyun sayısı ülkelere göre oldukça farklılıklar göstermektedir. Dünya üzerindeki kıtalar yönünden koyun yoğunluğu incelenirse (Tablo 1) 100 kişiye düşen koyun sayısı Afrika'da 38, Kuzey Amerika'da 6, Güney Amerika'da 42.7, Asya'da 12.8, Avrupa'da 28.2, Okyanusya'da 1151.1'dir. Aynı değerler, dünyanın çeşitli ülkelerinde ise iklim, coğrafi yapı ve diğer faktörlere göre değişiklikler göstermektedir (Tablo 2). Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde 100 kişiye isabet eden koyun sayısı 910 ve 2280 gibi değerler gösterirken, teknolojik yönden gelişmiş ülkelerde bu değer daha düşük olmaktadır. Meraları ve yem kaynakları entansif hayvancılığa sınırlı imkânlar veren ülkelerde koyun ve keçi yetiştiriciliği halk için daha pratik ve daha ekonomik olmaktadır. Ancak ılıman ve yağışlı iklime ve zengin meralara sahip olan, entansif koyun yetiştiriciliği yapılan gelişmiş ülkelerde de bu rakam yüksektir. Nitekim gelişmiş bir ülke olan İngiltere'de 100 insana düşen koyun sayısı 57'dir. İlk bakışta koyun ve keçi yoğunluğu, ülkelerin gelişmişliğini gösteren bir ölçü görünümü vermekte ise de yüksek verimli koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılan yerlerde durum sanıldığı gibi değildir.

Türkiye genel yapısı itibarıyla hayvancılığa dönük bir ülkedir. Millî gelirimizin önemli bir kısmı hayvancılıktan sağlanmaktadır. Türkiye millî gelirinin %21'i tarım ve hayvancılıktan, bununda %34'ü hayvancılıktan elde edilmektedir.

Hayvancılık sektöründe koyun ve keçi yetiştiriciliği önemli yer tutmaktadır. Çünkü Türkiye'nin coğrafi şartları, arazi durumu ve tarımsal yapısı, koyun ve keçi yetiştiriciliğine daha fazla imkân sağlayacak özel

(*) A.Ü. Veteriner Fakültesi, Zootekni Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Tablo 1 : Dünya ve Kıtalar aitt koyunculuk ile ilgili çeşitli bilgiler (1981)

KİTALAR	Koyun Sayısı (Bin Baş)	Km'ye		100		Yapağı Üretimi		Süt Üretimi (Bin Ton)	Karkas Ağırlığı (Kg)
		Düşen Koyun Sayısı	Düşen Koyun Sayısı	Kişiye Düşen Koyun Sayısı	Kişiye Düşen Koyun Sayısı	Toplam (Ton)	Hayv. Başına (Kg)		
Dünya	1.130.751	8.44	25.05	2.842.499	2.514	7.910	15		
Afrika	184.301	6.08	38.05	206.920	1.105	697	13		
Kuzey Amerika	22.966	1.08	6.03	60.240	2.623	—	22		
Güney Amerika	105.165	5.90	42.73	317.539	3.019	35	15		
Asya	335.035	12.15	12.76	437.672	1.306	3.579	15		
Avrupa	137.109	28.15	28.18	278.716	2.033	3.500	15		
Okyanusya	204.601	24.04	1151.06	1.085.412	5.305	—	16		

Tablo 2 : Dünyanın Çeşitli Ülkelerinde Koyunculuk ile İlgili Çeşitli Bilgiler (1981)

ÜLKELER	Koyun Sayısı (Bin Baş)	Kıyeye Düş. Koy. Sayısı	100 Kıyeye Düş. Koyun Sayısı	Toplam (Ton)	Yapağı Üretimi Hayv. Başına (Kg)	Süt Verimi (Bin Ton)	Karkas Ağırlığı (Kg)
S.S.C.B.	141.573	6.32	52.88	454.000	3.207	100	15
Australya	133.396	17.35	910.06	700.412	5.251	—	18
Çin	105.200	10.44	10.96	179.500	1.706	495	15
Yeni Zelanda	71.200	264.68	2284.25	385.000	5.407	—	15
Türkiye	48.630	62.35	104.86	62.200	1.279	1.200	14
Hindistan	41.500	12.62	5.95	36.000	0.867	—	9
İran	34.376	20.86	87.43	16.000	0.465	705	18
İngiltere	32.282	131.76	57.37	52.200	1.617	—	19
Güney Afrika	31.650	25.92	105.04	111.400	3.520	—	13
Arjantin	30.000	10.84	109.61	165.136	5.504	—	17
Pakistan	28.468	35.41	31.84	46.216	1.623	39	12
Afganistan	20.000	30.86	122.35	22.900	1.145	225	16
Brezilya	18.000	2.11	14.37	30.500	1.694	28	16
Romanya	15.865	68.98	70.74	40.000	2.521	340	17
İspanya	14.887	29.48	39.66	21.300	1.431	209	11
Fransa	12.980	23.73	24.07	22.200	1.710	1.082	19
A.B.D.	12.936	1.38	5.62	50.300	3.888	—	25
Irak	11.650	26.78	86.12	18.200	1.562	130	16
İtalya	9.277	30.82	16.22	14.000	1.509	608	9
F. Almanya	1.179	4.73	1.91	4.000	3.393	—	22

liktedir. Ayrıca koyun ve keçilerden elde edilen et, süt gibi ürünler halk tarafından sevilerek ve çok miktarlarda tüketilmektedir.

Türkiye, 50 milyonluk koyun varlığı ve 18 milyonluk keçi varlığı ile dünyada ön sıralarda yer almaktadır (Tablo - 2). Ancak, Türkiye'de koyunların yaklaşık %94'ü, keçilerin yaklaşık %80'i, verimleri düşük yerli ırklardan oluşmaktadır (Tablo - 3). Cumhuriyet ile başlayan ve uzun yıllardır devam eden merinoslaştırma çalışmaları ile 1,5 milyona ulaşan Türk tipi merinos koyunu ortaya konmuştur. Bu merinos varlığı ile dokuma sanayiinin ihtiyacı olan ince yapağının ancak %25 kadarı karşılanabilmektedir.

Tablo 3 : Türkiye'de Koyun ve Keçilerin Irklara Göre Durumu (1982)

TÜR	IRKLAR	SAYI (1000 Baş)	%
Koyun	Merinos	1.502	3.02
	Akkaraman	22.715	45.66
	Morkaraman	10.693	21.49
	Dağlıç	7.150	14.37
	Kıvırcık	3.526	7.09
	Karayaka	1.784	3.58
	İvesi	1.177	2.37
	Sakız	21	0.04
	İmroz	69	0.14
	Karagül	70	0.14
	Karışım	1.041	2.10
	Toplam	49.748	100.00
Keçi	Tiftik	3.670	20.06
	Kıl	14.622	79.94
	Toplam	18.292	100.00

Türkiye hayvancılığı türlere ve bölgelere göre incelenecek olursa (Tablo - 4), koyun varlığı yönünden ilk sırayı Doğu Anadolu Bölgesinin (%30.92) aldığı, onu İç Anadolu Bölgesinin (%25.93) izlediği görülmektedir. Nüfus, yüzölçümü ve sığır varlığı yönünden inceleme yapıldığında ise, durumun daha farklı olduğu görülmektedir. İç Anadolu bölgesi, koyun varlığı ve yetiştiriciliği yönünden Türkiye için önemli ve ağırlığı olan bir bölgemizdir (Tablo - 4). İç Anadolu Bölgesi Türkiye nüfusunun %18.47 sini, yüzölçümünün %23.76 sını, sığır varlığının %17.22 sini, koyun varlığının %25.93'ünü oluşturmaktadır. Bu değerler, İç Anadolu Bölgesi'nin koyun yoğunluğu dolayısıyla koyunculuk ürünleri yönünden

Tablo 4 : Türkiye'de Bölgelere Göre Nüfus, Yüzölçümü, Sığır Varlığı ve Koyun Varlığı (1982)

BÖLGELER	Nüfus		Yüz Ölçümü (Km ²)		Sığır Varlığı		Koyun Varlığı	
	Sayı	%	Km ²	%	Sayı	%	Sayı	%
Akdeniz Bölgesi	5.257.808	11.75	94.086	11.68	1.227.076	8.04	2.451.286	4.93
Doğu A. Bölgesi	4.770.981	10.67	154.262	19.15	3.490.598	22.88	15.380.037	30.92
Ege Bölgesi	5.954.504	13.31	92.283	11.45	1.359.759	8.91	4.032.970	8.11
Güney D. A. Bölgesi	3.567.628	7.97	76.461	9.49	1.033.222	6.77	5.795.966	11.65
İç A. Bölgesi	8.261.527	18.47	191.439	23.76	2.626.438	17.22	12.902.395	25.93
Karadeniz Bölgesi	7.489.299	16.74	122.634	15.22	4.099.617	26.87	5.034.741	10.12
Marmara Bölgesi	9.435.210	21.09	74.524	9.25	1.418.046	9.30	4.150.296	8.34
Toplam	44.736.957	100.00	805.689	100.00	15.254.756	99.99	49.747.691	100.00

Tablo 5 : İç Anadolu Bölgesinde İllere Göre Nüfus, Yüz Ölçümü, Sığır ve Koyun Varlığı (1982)

İLLER	Nüfus		Yüz Ölçümü		Sığır Varlığı		Koyun Varlığı	
	Sayı	%	Km ²	%	Sayı	%	Sayı	%
ANKARA	2.854.689	34.55	31.684	16.55	475.155	18.09	1.862.792	14.44
ÇANKIRI	258.436	3.13	9.138	4.77	263.966	9.67	513.886	3.98
ESKİŞEHİR	543.802	6.58	13.781	7.20	160.944	6.13	954.723	7.40
KAYSERİ	778.383	9.42	17.050	8.91	273.949	10.43	1.529.577	11.86
KIRŞEHİR	240.497	2.91	6.660	3.47	87.075	3.32	496.445	3.85
KONYA	1.562.139	18.91	49.175	25.69	405.514	15.44	3.396.151	26.32
NEVŞEHİR	256.933	3.11	5.660	2.96	67.548	2.57	257.235	1.99
NIĞDE	512.071	6.20	14.749	7.70	156.467	5.96	1.331.296	10.32
SİVAS	750.144	9.08	29.515	15.42	507.816	19.33	1.476.601	11.44
YOZGAT	504.433	6.11	14.037	7.33	238.004	9.06	1.083.689	8.40
TOPLAM	8.261.527	100	191.439	100	2.626.438	100.00	12.902.395	100.00

Doğu Anadolu Bölgesinden hemen sonra geldiğini göstermektedir. Bu da, bu bölgemizin, nüfusu fazla ve hayvansal ürünler yönünden yetersiz olan bölgelerimize kaynak durumunda olduğunu göstermektedir. İç Anadolu Bölgesi koyun varlığı, illere göre incelendiğinde (Tablo - 5), en fazla koyun sayısının Konya ilinde olduğu, onu Ankara, Kayseri, Sivas, Niğde, Yozgat ve diğer illerin izlediği görülmektedir. Nüfus, yüzölçümü, sığır varlığı gibi hususlar yönünden inceleme yapılacak olursa durumun daha değişik olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerler tahlil edilecek olursa, koyunculuk yönünden Konya ili İç Anadolu Bölgesi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Niğde, Sivas ve Kayseri illeri Ankara'ya göre düşük görünmekle beraber illerin nüfusu dikkate alındığında bu illerde koyunculunun önemli düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bölgemizde, halk hayvan yetiştiriciliğinde, bilhassa koyunculuk kolunda ekstansif bir yetiştirme şekli uygulamaktadır. Bu nedenle koyunculuk için çok önemli olan bakım, besleme ve yetiştirme şekli, eskiden beri uygulanmakta olan alışılmış şekli ile devam etmektedir. Bu yetiştirme şeklinde, koyunlar genellikle meradan yararlanırlar. Ancak kış mevsiminin çok soğuk günlerinde 1-2 ay kadar ağulda beslenirler. Bu süre içinde de biraz arpa ile kuru ot veya samanla beslenirler. Hayvanların iyi olduğu günlerde yine meraya bırakılırlar ve meralarda kalan bitki kökleri ve kırıntıları ile beslenirler.

Bu bölgemizde meralar ilkbahar ile yeşerir ve 1-2 ay yeşil olarak kalır, daha sonra sararır ve kurur. Bu dönemde hayvanlar için meralar oldukça yeterlidir. Yazın ve sonbaharda anızlar ve kuruyan meralarla beslenmeye çalışırlar. Kışın ise hayvanların beslenme imkânları oldukça sınırlıdır. Yetersiz bakım ve besleme şartlarında yetiştirilen koyunlar, kıştan çıktıklarında zayıf ve hastalıklara karşı dayanıksız kalmaktadırlar. Bu durum, bölge koyunlarının genetik yapılarının elverdiği düzeyde ürün vermesini engellemekte, verimlerin düşük olmasına sebep olmakta, hatta çeşitli bakteriyel ve paraziter hastalıkların ölümler yapmasına zemin hazırlamakta ve önemli ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

Diğer taraftan bölgede yetiştirilen koyunların düşük kombine verimli koyunlardan olması, mevcut koyun popülasyonundan gereği gibi yararlanma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim İç Anadolu Bölgesindeki koyun varlığı illere ve ırklara göre incelendiğinde (Tablo 6, 7,8) en fazla yetiştirilen koyun ırkının Akkaraman (10.582. 023) olduğu, onu Dağlıç (1.187.025), Merinos (938,584) ırklarının izlediği görülmektedir. Bundan da bölgenin yaygın ve yerli ırkının Akkaraman olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Dağlıç ırkının da Ankara, Eskişehir, Konya illerinde yetiştirildiği hatta Konya'da önemli sayılabilecek sayıda bulunduğu görül-

Tablo 8 : İç Anadolu Bölgesi illeri Koyun Varlıklarının Irklara Göre Dağılımı (%)

İller	Akkaraman	Dağlıç	İvesi	Karakaya	Kıvırcık	Morkaraman	Merinos	Karışık	Toplam
Ankara	77.40	1.93	0.14	0.98	—	0.01	19.00	0.52	100
Çankırı	87.85	—	—	1.89	—	1.92	0.83	7.52	100
Eskişehir	7.55	59.73	0.45	—	0.07	—	32.20	—	100
Kayseri	96.29	—	—	—	0.05	0.05	3.61	—	100
Kırşehir	98.64	—	—	—	—	—	1.36	—	100
Konya	74.82	17.11	0.55	—	—	0.69	5.20	1.63	100
Nevşehir	100.00	—	—	—	—	—	—	—	100
Niğde	97.39	—	—	—	—	0.10	2.51	—	100
Sivas	100.00	—	—	—	—	—	—	—	100
Yozgat	99.88	—	—	—	—	0.05	0.08	—	100

mektedir. Diğer önemli bir hususta İvesi ve Karayaka ırklarından koyunların bölgenin bazı illerinde önemsenebilecek sayıda bulunmasıdır.

Sonuç olarak, Koyunculuk Türkiye için önemli bir faaliyet koludur. İç Anadolu Bölgemiz, hayvancılık yönünden, özellikle koyun yetiştiriciliği alanında önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bölgedeki koyun varlığının büyük kısmı verimleri düşük yerli ırklardan oluşmaktadır. Merinos varlığı ise olması gereken düzeyde değildir. Özellikle Konya ilinde istenen düzeyde değildir.

Günümüzde koyun yetiştiriciliğinde et üretimi ilk plâna geçmiş durumdadır. Fakat bazı ülkelerde yapağı ve süt üretimi de önem taşımaktadır. Son yıllarda nüfus artışı ve sosyo-ekonomik gelişmeler Türkiye'de de koyunculukta et üretimini birinci plâna almış, fakat süt ve yapağı üretimi de yine önemini korumaktadır. Son zamanlarda et üretimine uygun koyun tipi geliştirme çalışmaları da başlatılmıştır. Ancak büyük bir koyunculuk potansiyeli olan ülkemiz için gerek merinoslaştırma faaliyetleri, gerekse et üretimine uygun koyun tipi geliştirme çalışmaları çok yetersiz durumdadır. Bu yöndeki çalışmaların hızlandırılması ve yaygınlaştırılması gereğini belirtmekte fayda vardır.

